

Asia: VN/35688/2024

Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi lapsiin liittyvien rikosepäilyjen selvittämisessä avustavista sosiaali- ja terveydenhuollon yksiköistä

Lausunnonantajan lausunto

Lain nimike

HUS:n lasten ja nuorten oikeuspsykologian yksikön, Uuden lastensairaalan ja Etelä-Suomen Barnahus-hanketiimin yhteinen lausunto asiassa:

Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi lapsiin liittyvien rikosepäilyjen selvittämisessä avustavista sosiaali- ja terveydenhuollon yksiköistä. Lausuntopyynnön diaarinumero: VN/35688/2024

1 § Soveltamisala

Soveltamisalan laajentaminen nykyisestä on pääosin myönteinen muutos, sillä se selkeyttää yksiköiden tehtävien piiriä ja mahdollistaa paremman tuen myös muissa lapsiin liittyvissä rikosten selvittämistilanteissa. Huomioitavaa on, että huoltoriitojen osalta soveltamisalaa tulisi tarkasti pohtia niin, että se parhaalla mahdollisella tavalla palvelisi perheiden tilannetta ja tuomioistuimen päätöksentekoa huomioiden lapsen edun (ks. muokausehdotus alla).

2 § Yksikön tehtävät

Tehtävä 1:

Lakiehdotuksessa korostetaan lapsen edun turvaamista vahvistamalla moniammatillista yhteistyötä. Erityisesti nostetaan esiin, että viranomaisten välisellä yhteistyöllä ja siihen liittyvällä tiedonvaihdoilla on keskeinen merkitys lapsen edun toteutumisessa rikosprosessissa.

Ehdotuksen mukaan yksiköille säädettäisiin uudeksi tehtäväksi laatia esitutkintaviranomaisen tai syyttäjän pyynnöstä yhteenveto lasta koskevista tiedoista, jotka ovat olennaisia arvioitaessa esitutkinnan toimenpiteitä ja niiden kiireellisyyttä. Päätöksenteon kannalta oleelliset lasta kosket

tiedot koostuvat ensisijaisesti sosiaalihuollon tiedoista sekä lapsen terveydenhuollon tiedoista. Lasta koskevan taustatietojen kokoaminen on jo nykyisellään keskeinen osa poliisin esikäsittelytoimintaa.

Taustatietojen keruun vastuutaho

Pidämme perusteltuna, että yksiköiden tiedonsaantioikeutta täsmennetään niin, että se kattaa lapsen taustatietojen kokoamisen tarvittaessa jo esikäsittelyvaiheessa, ennen varsinaista tutkimusjaksoa yksikössä.

Sen sijaan pidämme ongelmallisena, että yhteenvedon laatiminen säädettäisiin ensisijaisesti ja yksinomaan yksiköiden tehtäväksi. Nykyinen muotoilu on tulkinnanvarainen ja voi johtaa sellaiseen tulkintaan, että yhteenveto tulisi lähtökohtaisesti pyytää yksiköltä kaikissa poliisille ilmoitetuissa lapseen kohdistuvissa rikosepäilyissä.

Lakiluonnoksessa ei tuoda riittävästi esiin, että poliisilla säilyy mahdollisuus toimia edelleen suoraan yhteistyössä sosiaalitoimen kanssa ja saada tarvittavat sosiaalitoimen tiedot sitä kautta. On tärkeää, että lain perusteluissa todetaan selkeästi:

poliisi käyttää jatkossakin harkintaa siinä, milloin ja minkä tyyppisissä tapauksissa yksiköltä pyydetään yhteenveto,

paikallisesti voidaan sopia toimivasta työnjaosta poliisin ja yksiköiden välillä.

Ilman näitä täsmennyksiä on riski, että lähes kaikki tapaukset ohjautuisivat yksiköihin taustoitettavaksi, mikä ei ole resurssien näkökulmasta tarkoituksenmukaista ja voisi aiheuttaa viiveitä esikäsittelyyn ja siten koko rikosprosessiin.

Pidämme tärkeänä, että sosiaalitoimen tietojen kokoaminen voisi tapahtua edelleen suoraan poliisin ja sosiaalitoimen yhteistyönä. Yksiköt eivät voi korvata hyvinvointialueita toimijoina ensivaiheen monialaisessa viranomaisyhteistyössä, mikä mainitaan edellytyksenä lapsiin kohdistuvan väkivallan tehokkaalle tutkimukselle ja lapsen edun varmistamiselle. Lakiehdotuksen mukainen malli, jossa yhteenvedon laatiminen on säädetty yksinomaan yksiköiden tehtäväksi heikentää näkemysämme mukaan poliisin ja sosiaaliviranomaisten välistä suoraa yhteistyötä ja tiedonvaihtoa. Yksiköiden rooli

yhteenvedon laatijana olisi tarkoituksenmukaisinta rajata tilanteisiin, joissa tarvitaan terveydenhuollon tietoja tai yksikön erityisosaamista.

Yhteenveto sosiaalihuollon tiedoista

Sosiaalihuollon tiedot ovat valtaosassa tapauksista poliisin ja syyttäjän päätöksenteon kannalta keskeisimmät, eikä näiden tietojen ensisijaista kokoamisvastuuta tule siirtää yksiköille.

HUSin yksiköllä on pitkä kokemus poliisin avustamisesta esikäsittelyssä. Viime vuosina olemme osallistuneet vuosittain noin 700–850 lasta koskevan rikosepäilyn taustatietojen selvittämiseen esikäsittelyvaiheessa. Kokemuksemme perusteella:

Sosiaalihuollon tiedot ovat useissa tapauksissa poliisin ja syyttäjän päätöksenteon kannalta keskeisimmät. Ne sisältävät myös riskiarvioinnin kannalta oleelliset tiedot.

Poliisi ja syyttäjät kykenevät tekemään ratkaisuja esitutinnan rajoittamisesta valtaosassa tapauksissa ilman lapsen terveystietoja.

Terveystiedoilla on erityinen merkitys tilanteissa, joissa on havaittuja vammoja tai arvioidaan lapsen haastateltavuutta. Nämä tapaukset muodostavat selkeän vähemmistön.

Nykyinen lainsäädäntö antaa poliisille jo varsin laajat oikeudet saada lasta koskevia sosiaalihuollon tietoja salassapitovelvollisuuden estämättä. Lisäksi poliisilaitokset ovat kehittäneet ja tehostaneet sosiaalitoimen taustatietojen kartoittamista ja tiedonhankintaa osana poliisin omaa esikäsittelytoimintaa. Tämän vuoksi pidämme tarpeettomana luoda mallin, jossa yksiköt laatisivat ensisijaisesti yhteenvedot, joiden sisältö perustuisi pääosin sosiaalitoimen tietoihin. Poliisi voisi jatkossa hyödyntää sosiaalitoimen tietojen hankkimiseen tähän tarkoitukseen laadittua taustatietojen kartoituslomaketta, mikä tukisi poliisin oman tiedonkeruun tasalaatuisuutta.

Hyvinvointialueiden omat työntekijät tuntevat perheiden tilanteet usein syvällisesti, ja heillä on usein myös sellaista hiljaista tietoa, jota ei välttämättä ole kirjattu asiakastietojärjestelmiin. Vaikka sosiaalitoimen tiedot eivät kata lapsen terveystietoja, sisältävät ne usein kuitenkin tietoja lapsen terveydentilasta ja kehityksestä, jotka ovat riittäviä ensivaiheen päätöksenteon tueksi, ja joiden perusteella tarkempi terveystietojen tarkastelu voitaisiin arvioida perustelluksi. Näkemyksemme

mukaan lapsen sosiaalitoimen tietojen yhteenvedon laatiminen sosiaalitoimen tiedoista hyvinvointialueen oman työntekijän toimesta on laadukkaampi, tehokkaampi ja myös kustannusvaikutuksiltaan edullisempi vaihtoehto kuin yhteenvedojen laatiminen yksikön toimesta.

Osa rikosepäilyistä ohjautuu suoraan tutkintaan, jolloin lasta koskevia taustatietoja ei välttämättä koota poliisin toimesta esikäsittelyvaiheessa. Tämän vuoksi on tärkeää, että yksiköille säädetään laaja tiedonsaantioikeus lasta koskeviin tietoihin, mikä kattaa myös tutkinnan myöhemmät vaiheet. Nykyisin useissa alueemme lapsirikostutkinnan esikäsittelytiimeissä käsitellään nykylainsäädännön mukaisesti lapsiin kohdistuneita pahoinpitely- ja seksuaalirikosepäilyjä. Lain soveltamisalan laajentuessa myös muihin rikosepäilyihin on perusteltua, että yksiköt voivat hyödyntää tiedonsaantioikeutta myös näiden rikosepäilyjen selvittämiseen ja tutkinnassa avustamiseen.

Tiedonsaantioikeus terveystietoihin

Toisin kuin sosiaalitoimen tietojen kohdalla, nykylainsäädäntö ei mahdollista terveystietojen luovuttamista poliisille salassapitosäädösten estämättä samassa laajuudessa kuin sosiaalitoimen tietoja. Koska terveystiedot luokitellaan myös erityisiin henkilötietoryhmiin kuuluviksi tiedoiksi, on perusteltua, että tiedonsaantioikeus terveystietoihin rajataan lakiehdotuksen mukaisesti yksiköille.

Haluamme korostaa, että kokemuksemme mukaan terveystietoja tarvitaan poliisin ja syyttäjän päätöksenteon tueksi vain pienessä osassa tapauksista. Mielestämme lapsen terveystietojen laajamittainen tarkastelu ei ole perusteltua siinä tarkoituksessa, että terveystiedoista pyritään etsimään viitteitä mahdollisesta aiemmasta kaltoinkoittelusta tai esim. hoidon laiminlyönnistä, jos ne eivät ole käsiteltävänä olevan rikosepäilyn kannalta oleellisia. Tarkoituksenmukaista olisi, että yksiköiden tehtävä rajataan jatkossa täydentämään sosiaalitoimen toimittamia taustatietoja terveystiedoilla vain silloin, kun se on esitutkinnan suuntaamisen tai lapsen haastateltavuuden arvioinnin kannalta välttämätöntä.

Lakiehdotuksen mukaan tiedonsaantioikeus ja yhteenvedon laatiminen koskisivat vain tapauksia, joissa lapsen epäillään olevan rikoksen uhri. Kuitenkin myös alaikäisten rikoksesta epäiltyjen tai todistajan asemassa kuultavien lasten kohdalla esitutkinnan laadun varmistamiseksi olisi mielestämme joissain tapauksissa tarkoituksenmukaista arvioida esim. heidän kielellistä kehitystään tai muita haastateltavuuteen vaikuttavia seikkoja. Näissä tilanteissa yksikön tulisi voida tarkastella lapsen terveystietoja lapsen, huoltajan tai laillisen edustajan luvalla. Ehdotamme, että lain perustelutekstejä täsmennetään tältä osin.

Kustannusvaikutukset ja alueellisten erojen huomiointi

Lakiehdotuksessa on arvioitu sen taloudellisia vaikutuksia ja arvoitu myös tapausmäärien kasvua lain soveltamisalan laajentuessa. Kaikki esitetyt arviot ovat mielestämme alimitoitettuja.

Lapsen taustatietojen kartoittaminen on nähty perustelluksi ja tarpeelliseksi etenkin ns. perheensisäisissä pahoinpitely- ja seksuaalirikosepäilyissä. Lakiehdotuksen nykytilaa kuvaavassa kappaleessa tämänkaltaisia rikosepäilyjä on arvioitu olevan hieman yli 2000. Jo nykyisellään HUSin Oipsy-yksikössä on osallistuttu vuosittain 700–850 lapsen taustatietojen kartoittamiseen esikäsittelyvaiheessa alueemme poliisilaitoksilla, eikä luku kata kuin vain osan poliisille ilmoitetuista rikosepäilyistä. Lain soveltamisalan laajentuessa myös muihin rikostyypppeihin on todennäköistä, että yhteenvetopyyntöjen määrä tulisi tästä vielä huomattavasti kasvamaan.

Lakiehdotuksen kustannusvaikutusten arvioinnissa on huomioitava alueelliset erot tapausmäärissä. HUSin alueelta tulee noin 40 prosenttia valtakunnan pahoinpitely- ja seksuaalirikosepäilyistä, mikä vastaa alaikäisten osuutta väestöpohjasta. Alueellemme sijoittuu väestöpohjaltaan ja tehtävien mukaan laskettuna kolme suurinta poliisilaitosta, joiden juttumäärät ovat muita poliisilaitoksia suurempia. Mikäli yhteenvetojen laatiminen ohjautuisi laajamittaisesti yksiköiden tehtäväksi, kohdistuisi HUSin yksikköön merkittävä työmäärän kasvu. HUSin yksikön toiminta-alueella sijaitsee viisi poliisilaitosta ja kahdeksan hyvinvointialuetta, mikä tekee yhteistyörakenteiden koordinoinnista jo lähtökohtaisesti vaativaa ja lisää yhteenvetojen laatimiseen liittyvää hallinnollista työtä.

Arvioitaessa lakiehdotuksen vaikutuksia viranomaisten toimintaan todetaan, että lasta koskevan yhteenvedon laatimisen edellyttämät resurssit siirrettäisiin yksiköille hyvinvointialueilta. Epäselväksi jää, mitä tällä tarkoitetaan ja mihin tämä käsitys perustuu.

Samassa kappaleessa esitetään myös, että käytännössä yksikön työntekijä, joka laatii yhteenvetoja, voisi työskennellä hyvinvointialueen tai esimerkiksi poliisilaitoksen tiloissa, jos näin sovittaisiin. Mielestämme tässä kohtaa ei ole riittävästi huomioitu mallin todellisia toteuttamisedellytyksiä. Työntekijän sijoittuminen poliisilaitoksen tiloihin ei myöskään tue tavoiteltua poliisin ja hyvinvointialueen välistä yhteistyötä ja tiedonvaihtoa.

HUS-yhtymä on YTA-alueen hyvinvointialueisiin nähden ulkopuolinen toimija. Tästä syystä HUSin Oipsy-yksikön työntekijöiden työskentely hyvinvointialueiden tiloissa ei mielestämme tarjoa toimivaa ratkaisua hyvinvointialueen ja poliisin välisen viranomaisyhteistyön tai tiedonvaihdon

kysymyksiin. Mallilla ei saavutettaisi niitä etuja, jotka syntyvät silloin, kun hyvinvointialueen oma työntekijä laatii yhteenvedon lasta koskevista sosiaalitoimen tiedoista.

Mikäli yhteenvedojen laatiminen säädetään yksiköiden tehtäväksi, arvioimme sen vaativan merkittäviä lisähenkilöstöresursseja. HUSin Oipsy-yksikkö on tähän asti avustanut poliisia taustatietojen kokoamisessa erityisesti esikäsittelyvaiheessa, mutta tehtävä ei edes nykyisessä tai suunnitellussa laajuudessa kuulu mielestämme asiantuntijayksikön perustehtäviin. Lakimuutoksen myötä yksiköille osoitetaan myös muita uusia tehtäviä ja vastuualueita, mikä tulee sitomaan nykyiset psykologi- ja sosiaalityön resurssit täysimääräisesti näihin tehtäviin. Tämän vuoksi yhteenvedojen laatiminen edellyttäisi kokonaan uuden työkuvan ja sitä tukevan henkilöstörakenteen luomista yksiköihin, mikä aiheuttaisi merkittäviä kustannusvaikutuksia.

Mikäli yhteenvedojen laatiminen halutaan säätää ensisijaisesti yksiköiden tehtäväksi, tulee lakiehdotuksessa huomioida ja mahdollistaa tehtävän toteuttaminen HUS-yhtymän ja hyvinvointialueiden välille laadittavan sopimuksen perusteella (kts. Kommentit kohdassa 7§ järjestämisvastuu).

Tehtävä2

On myönteistä, että lakiin on kirjattu yksiköiden tehtäväksi myös kuulustelun suunnittelussa ja toteuttamisessa avustaminen. Pidämme hyvänä myös sitä, että yksiköihin voivat tarpeen mukaan ohjautua lapset kaikenlaisista rikosprosesseista. Tämä mahdollistaa yksiköiden erityisosaamisen hyödyntämisen joustavasti tilanteissa, joissa lapsen kuuleminen edellyttää erityistä asiantuntemusta riippumatta rikostyyppin luokittelusta.

Yksiköiden työ on vuosien mittaan kehittynyt yhä vahvemmin poliisin tukemisen suuntaan. Käytännössä poliisi tutkii suurimman osan lapsirikosasioista ja kuulee valtaosan lapsista itse. Tämä korostaa yksiköiden roolia poliisin asiantuntijatukena sekä yksittäisissä tutkinnoissa että poliisin oman osaamisen kehittämisessä. Yksiköiden poliisille tarjoama tuki onkin kehittynyt työnohjaukselliseen suuntaan: avustamalla poliisia heidän suorittamissaan kuulusteluissa ja antamalla palautetta heidän työstään yksiköt varmistavat laadukasta ja lapsiystävällistä lapsirikostutkintaa laajemminkin kuin vain niissä tapauksissa, jotka tutkitaan yksiköissä.

Yksiköiden käytännön järjestelyt vaihtelevat eri yliopistollisissa sairaaloissa: osassa somaattiset tutkimukset ovat hallinnollisesti ja fyysisesti osa OiPsy-yksikköä, kun taas toisissa ne tehdään saman sairaalan eri yksikössä. On kuitenkin tärkeää, että lain taustateksteissä tuodaan esiin kaksi keskeistä periaatetta. Ensinnäkin yksiköissä tulee olla käytettävissä riittävä osaaminen somaattisissa tutkimuksissa. Toiseksi riippumatta siitä, miten somaattiset tutkimukset on organisoitu, poliisin

pyynnöstä tehtyt ja valtion varoista korvattavat somaattiset tutkimukset tulee toteuttaa tiiviissä yhteistyössä OiPsy-yksikön kanssa Barnahus-standardien mukaisesti.

Somaattiset tutkimukset tulee mainita lakitekstissä. Lakiehdotuksen 2 §:ssä mainitaan yksikön tehtävänä "tehdä lapsesta tutkimus", mutta somaattisia tutkimuksia ei mainita erikseen. Somaattiset tutkimukset mainitaan ainoastaan perusteluteksteissä (s. 46). Ehdotamme, että somaattiset tutkimukset mainitaan selkeästi 2 §:ssä osana yksikön tehtäviä, jotta lain tarkoittaman toiminnan kokonaisvaltainen rooli lapsen tutkimisessa ja hoidon tarpeen arvioinnissa tulee laista selkeästi ilmi.

Lakiehdotuksen perustelutekstit eivät tee selkeää eroa erilaisten somaattisten tutkimusten välillä, mikä aiheuttaa epäselvyyttä siitä, mitkä tutkimukset kuuluvat yksiköiden vastuulle ja mitkä hyvinvointialueen yleiseen palvelujärjestelmään. Käytännössä on tarpeen erotella ainakin kaksi erilaista tutkimustyyppiä:

Seksuaaliväkivaltaepäilyihin liittyvät somaattiset tutkimukset ovat tyypillisesti erityisosaamista vaativia tutkimuksia, jotka on keskitetty pääsääntöisesti yliopistosairaaloihin. Näihin sisältyy lapsen terveydentilan tutkiminen, gynekologinen tutkimus, oikeuslääketieteellisten näytteiden ottaminen, vammalöydösten dokumentointi sekä tarpeen mukaiset laboratorio- ja kuvantamistutkimukset. Nämä tutkimukset edellyttävät seksuaaliväkivallan erityisosaamista ja niiden tulee selkeästi kuulua lain piiriin ja olla valtion varoista korvattavia huolimatta siitä, minkä yliopistosairaalan yhteistoiminta-alueella lapsi tutkitaan.

Pahoinpitelyepäilyihin liittyvät somaattiset tutkimukset puolestaan tehdään usein ensisijaisesti hyvinvointialueiden perusterveydenhuollossa tai päivystysyksiköissä lääketieteellisin perustein vammojen vaikeusasteen mukaisesti. Näissä tutkimuksissa arvioidaan näkyvät vammat, tehdään tarvittavat kuvantamistutkimukset ja annetaan ensivaiheen hoito. Osa erityisen vaativista pahoinpitelytutkimuksista vaatii kuitenkin yliopistosairaalan erityisosaamista, esimerkiksi kun kyse on vauvoista ja pienistä lapsista, monimutkaisista vammakokonaisuuksista tai pitkään jatkuneesta kaltoinkohtelusta.

Ehdotamme, että lain perusteluteksteissä täsmennetään, millaiset somaattiset tutkimukset kuuluvat yksiköiden tehtäviin ja valtion varoista korvattavan toiminnan piiriin ja millaiset puolestaan kuuluvat hyvinvointialueiden yleisen palvelujärjestelmän vastuulle. Tämä selkeyttäisi kustannusvastuita ja varmistaisi, että erikoisosaamista vaativat tutkimukset keskitetään sinne, missä tarvittava osaaminen on. Sen lisäksi selkeällä ohjeistuksella pystyttäisiin jakamaan käytettävissä olevat varat tasapuolisesti yksiköiden kesken.

Somaattisen osaamisen konsultointi ja tuki. On myös tärkeää huomioida, että yksiköiden somaattinen erityisosaaminen väkivaltaan liittyvissä tutkimuksissa on hyödynnettävissä laajemminkin koulutuksen ja konsultaation muodossa. Yksiköt voivat tukea muita terveydenhuollon

ammattilaisia esimerkiksi vammalöydösten tulkinnassa, dokumentoinnissa ja näytteenotossa sekä tarjota koulutusta lapsiin kohdistuvan väkivallan somaattisista merkeistä.

Tehtävä 3:

Lakiehdotuksen perusteluteksteissä (s. 48) todetaan, että yksikkö voisi antaa lausunnon myös epäilystä rikoksesta aiheutuneen psyykkisen haitan arvioinnista, johon kuuluisi lapsen psyykkisen tilan ja kehitystason arviointi sekä sen arviointi, miten epäilty rikos voi vaikuttaa kyseisen lapsen psyykkiseen kehitykseen ja hyvinvointiin. Tämä muotoilu on omiaan synnyttämään tulkinnan, jonka mukaan yksiköissä tulisi tehdä yksilöllisiä haitanarvioita, joita varten lasta tavattaisiin erikseen.

Pidämme tärkeänä, että perustelutekstejä täsmennetään tältä osin. Lapsen henkilökohtainen tutkiminen haitanarvion laatimiseksi ei ole tarkoituksenmukaista eikä lapsen edun mukaista. Yksiköillä ei ole edellytyksiä arvioida lapsen kokonaisvaltaista psyykkistä tilaa yksittäisen tapaamisen perusteella, eikä tällainen arvio olisi luotettava ilman laajempaa hoitosuhdetta. Mikäli yksilöllinen haitanarvio on tarpeen, sen laatii tarkoituksenmukaisimmin lapsen psykiatrinen hoitotaho, jolla on kokonaiskäsitys lapsen tilanteesta ja mahdollisuus järjestää tarvittava jatkohoito. Tällaiset hoitotahot konsultoivat yksikköä jo ja yksikkö tarjoaa asiantuntijatukea lausunnon laatimista varten. Tässäkin toteutuu yllä mainittu työnohjauksellinen ote, jolla kehitetään ja parannetaan hoitotahojen taitoa ja kykyä tuottaa laadukkaita yksilöllisiä haitanarvioita ja HUSn asiantuntijayksikön resurssin käyttö on tarkoituksenmukaisempaa.

Yksiköissä psyykkisen haitan arviointi tulisi voida tehdä tapauskohtaisesti käytettävissä olevan materiaalin, kuten taustatietojen, tapahtumatietojen ja mahdollisten aiempien hoitotietojen pohjalta. Väestörikkaalla alueella, kuten Etelä-Suomen yhteistyöalueella yksilölliseen lapsen tutkimukseen perustuvien haitanarvioiden tuottaminen osana yksikön työtä ei olisi resurssisyydestä mahdollista.

Tehtävä 4: antaa 2 kohdassa tarkoitettulle lapselle ja hänen huoltajilleen ensivaiheen psykososiaalista tukea;

Lakiehdotuksen nykyinen muotoilu "huoltajille" on suppea ja ei kata tilanteita, joissa lapsi asuu muualla kuin biologisten vanhempiensa luona. Ehdotamme, että kohta muotoiltaisiin esim. seuraavasti: "antaa 2 kohdassa tarkoitettulle lapselle ja hänen huoltajilleen, kanssaan asuville tai hänestä tosiasiallisesti huolta pitäville aikuisille tarvittaessa ensivaiheen psykososiaalista tukea"

Lakiesitys ei määrittele riittävän selkeästi, millä perusteella yksikön sisällä toimiva, psykososiaalista tukea antava ammattihenkilö, joka ei itse osallistu lapsen tutkimukseen tai yhteenvedon

laatimiseen, voi saada välttämättömiä tietoja lapsesta tuen antamista varten. Ehdotus: "Yksikön sisällä saadaan salassapitosäännösten estämättä käyttää 1 momentin nojalla saatuja tietoja myös 2 §:n 4 kohdassa tarkoitetun psykososiaalisen tuen antamiseen, jos se on välttämätöntä tuen asianmukaisen toteuttamisen kannalta." Vaihtoehtoisesti lisätään selvennys säännöskohtaisiin perusteluihin siitä, miten asiakastietolain säännökset mahdollistavat tiedonkulun yksikön sisällä psykososiaalisen tuen antamista varten.

Tällä hetkellä lakitekstissä ja sivun 28 viimeisessä lauseessa psykososiaalisen tuen palveluita kuvataan tavalla, joka kohdentaa ne ainoastaan Oipsy-yksikön asiakkaina oleville lapsille ja heidän perheilleen. Osassa yliopistollisista sairaaloista lasten ja nuorten somaattiset tutkimukset toteutuvat kuitenkin eri yksiköissä (HUSissa Uusi lastensairaala <16-vuotiaiden ja Seri-tukikeskuksessa 16–17-vuotiaiden tutkimukset) kuin OiPsy-yksikössä, mutta ensivaiheen psykososiaalinen tuki toteutetaan OiPsy-yksikön kautta. Barnahus-standardien mukaan myös nämä lapset ja nuoret ovat oikeutettuja ensivaiheen psykososiaaliseen tukeen. Tältä osin lakia tulisi täsmentää, jotta myös näiden Oipsy-yksiköiden keskeisimpien yhteistyöyksiköiden tutkittavina olevien lasten ja nuorten psykososiaalinen tuki turvataan.

HUSin Oipsy-yksikkö ei pysty vastaamaan nykyresurssein koko YTA-alueensa oikeusprosesseissa mukana olevien lasten ja nuorten psykososiaalisen tuen tarpeisiin, kuten niiden lasten, jotka poliisi itse kuulee ja jotka eivät ohjaudu Oipsy-yksikön, tai sen keskeisimpien yhteistyötahojen asiakkaiksi. Näiden lasten osalta Oipsy-yksikkö voi kuitenkin tarjota alueen muille ammattilaisille konsultaatiota psykososiaalisen tuen toteuttamiseksi. Lisäksi yksikkö voi järjestää koulutusta alueille. Oipsy-yksiköillä on erityisosaamista muun muassa väkivaltatraumoista, traumaperäisten oireiden arvioinnista, traumafokusoidusta tuesta ja -hoidosta, sekä esitutinnan ja tuen yhtäaikaista toteuttamisesta.

Ensivaiheen psykososiaalisen tuen tapaamisten lisäksi Oipsy-yksiköihin on koulutettu Barnahus-hankeessa määrämittaisten traumainterventioiden, kuten TF-KKT:n osajia. Tällaisten lyhyiden, näyttöön pohjaavien traumainterventioiden toteuttaminen yksiköissä on perusteltua mm. siksi, että useilla yksikön asiakkaana olevilla lapsilla ja nuorilla havaitaan traumaperäistä oireilua. Lisäksi menetelmäosaamisen ylläpitäminen yksiköissä on edellytys myös perustason tuen ja konsultaatioiden toteuttamiseksi. Ehdotamme, että lain valmistelutekstiin lisättäisiin ensivaiheen psykososiaalisen tuen tapaamisten lisäksi mahdollisuus määrämittaisten traumainterventioiden toteuttamiseen. Tämä olisi linjassa myös muiden Pohjoismaiden Barnahus-yksiköiden toiminnan kanssa.

Tehtävä 5:

Vaikeissa huoltoriidoissa lapsi on usein jo valmiiksi ylikuormittunut aikuisten konfliktin keskellä ja monista ammattilaiskontakteista. Siirtyminen OiPsy-yksikköön tarkoittaisi lapselle jälleen uusia ammattilaisia ja mahdollisesti uusia tiloja sekä uusia haastatteluja, mikä väistämättä pitkittäisi prosessia. Toistuvia kuulemisia ei voida pitää lapsen edun mukaisina.

Lapsen suurin haaste ilmaista mielipidettään vaikeissa huoltoriidoissa ei useinkaan liity haastattelutekniikkaan, vaan hänen äärimmäisen kuormittavaan asemaansa vanhempien ristiriidan keskellä. Tällaisessa tilanteessa lapsen on hyvin vaikea ilmaista aidosti omia toiveitaan ja tunteitaan, vaikka haastattelija olisi kuinka taitava. Lapsen kehitykselliset valmiudet eivät riitä arvioimaan sanojensa seurauksia. Hän saattaa esimerkiksi pelätä menettävänsä toisen vanhemman rakkauden tai kokea vastuuta haavoittuvammasta vanhemmasta ja siksi sanoa sen, minkä uskoo pitävän perheen tasapainossa. Pelkkä haastattelun siirtäminen OiPsy-yksikköön ei ratkaise näitä ristiriitoja. Todellinen apu edellyttää vanhempien välisen konfliktin rauhoittamista, heidän vanhemmuustaitojensa tukemista ja pitkäjänteistä koko perheen auttamista. Myös olosuhdeselvitysoppaassa (Opas lapsenhuoltolain mukaisen hyvinvointialueen selvityksen laatimiseksi, THL, Ohjaus 7/2024, "Lapsen näkemyksen selvittäminen", sivu 48) nostetaan esille, ettei lapsen näkemyksen selvittäminen ole tehtävissä ainoastaan lasta haastatteleamalla. Lapsen kertoma täytyy liittää kiistan kontekstiin ja tähän tarvitaan laajasti tietoa perheestä, vanhemmista ja lapsen tilanteesta. Toisin sanoen, lausuakseen lapsen mielipiteestä OiPsy-yksikkö tarvitsisi kaiken sen tiedon, mitä olosuhdeselvittelijätkin keräävät ja kaikki kerätty tieto pitäisi arvioida kokonaisvaltaisesti. Tämä olisi vahvasti päällekkäistä työtä olosuhdeselvityksen kanssa.

Lakiehdotuksen perusteluissa mainitaan, että OiPsy-yksiköt voisivat "katkaista vaikeita kierteitä" ja "auttaa vanhempia hyväksymään prosessin lopputuloksen". On kuitenkin epäselvää, miten tämä käytännössä tapahtuisi. Kokemuksemme mukaan, juuri nämä kroonistuneet huoltoriidat ovat erityisen vaikeita katkaista ja vaikka on ymmärrettävää, että viranomaisillakin on vahva tarve ja halu saada kierre katkaistua, näissä erityisen vaikeissa tapauksissa sen aikaansaaminen yksittäisellä toimella (esim. OiPsy-yksikön mukaan ottamisella) on hyvin epätodennäköistä. Pelkkä haastattelijan tai yksikön vaihtaminen ei muuta tätä dynamiikkaa. OiPsy-yksiköillä ei myöskään ole edellytyksiä työskennellä vanhempien kanssa heidän ristiriitojensa käsittelemiseksi, joten on vaikea nähdä, miten yksiköt voisivat saavuttaa lakiehdotuksessa esitettyjä tavoitteita.

Resurssit ja priorisointi

Lakiehdotuksessa esitetty arvio huoltoriitavaikeuksien määrästä, noin 20 tapausta vuodessa, vaikuttaa aliarvioidulta erityisesti, kun erityisen vaativia tapauksia ei voida selkeästi määritellä. Vaikeat

huoltoriidat ovat lisäksi tyypillisesti erittäin työläitä tapauksia, jotka edellyttävät tavanomaista enemmän aikaa ja osaamista. Niihin liittyy usein muistutuksia, valituksia ja muita lisätoimenpiteitä, jotka kuormittavat yksiköiden resursseja pitkäkestoisesti. Myös henkilöstön kouluttaminen tähän yksiköille uuteen tehtäväalueeseen vaatii merkittävää panostusta. Näitä tekijöitä ei ole lakiehdotuksen kustannusvaikutusarvioissa riittävästi huomioitu.

Koska yksiköiden resursseja ei todennäköisesti ole tulossa merkittävästi lisää, pidämme tärkeänä, että tehtäviä priorisoidaan siten, että rikosprosesseihin liittyvät selvitykset säilyvät yksiköiden ensisijaisena tehtävänä. Huoltoriitetehtäviä voitaisiin hoitaa yksiköissä vain silloin, kun resurssitilanne sen sallii ja tarve on poikkeuksellisen ilmeinen ja perusteltu.

Ehdotamme alkuperäisen ehdotuksen sijaan konsultaatio- ja koulutusmallia, jossa OiPsy-yksiköiden rooli huoltoriidoissa painottuisi perheoikeudellisten yksiköiden konsultointiin sekä osallistumiseen niiden kouluttamiseen sen sijaan, että yksittäiset tapaukset siirtyisivät yksiköiden hoidettaviksi. Tällaista konsultaatiomallia ehdotettiin myös THL:n olosuhdeselvityksiä koskevassa oppaassa (THL, 2022, <https://www.julkari.fi/items/4b72a46c-b2c6-4756-8dfc-0d2e0a794df3> s.22).

Konsultaatio- ja koulutusmallin perusteet

Perheoikeudellisissa yksiköissä tehdään vuosittain tuhansia olosuhdeselvityksiä, joista osa sisältää erittäin vaativia elementtejä kuten vieraannuttamisväitteitä, lojaliteettiristiriitoja tai monimutkaisia perhedynamiikkoja. Näissä yksiköissä on jo nyt merkittävää osaamista huoltoriitojen selvittämisestä, mutta erityisesti lapsen kuulemisen tekniikoissa ja hypoteesilähtöisessä työskentelyssä on kehittämistarpeita.

OiPsy-yksiköt voivat osaltaan tukea tätä työtä osallistumalla olosuhdeselvitysten tekijöiden kouluttamiseen ja konsultointiin erityisesti lapsen haastattelutekniikoiden ja hypoteesilähtöisen työskentelyn osalta. Yksiköt voivat tarjota myös ryhmätyönohjausta, jossa voidaan käsitellä haastavia tapauksia. Lisäksi yksiköt voivat jatkossa osallistua alueellisiin huoltoriita-työryhmiin, mikä tukisi osaamisen levittämistä ilman, että yksittäiset tapaukset siirtyisivät yksiköiden hoidettaviksi. On kuitenkin tärkeää varmistaa, että perheoikeudellisten yksiköiden työntekijät saavat riittävästi täydennyskoulutusta myös muista keskeisistä osaamisalueista, joita olosuhdeselvitysten tekeminen edellyttää.

Tämä lähestymistapa parantaisi kaikkien olosuhdeselvitysprosessissa olevien lasten tilannetta, ei vain muutamien vaikeimpien tapausten. Osaaminen juurtuisi pysyvästi perheoikeudellisiin yksiköihin, HUSin yksikön asiantuntijaresurssi tulisi tehokkaammin käytettyä huoltoriitaperheiden tueksi, ja lasten yhdenvertaisuus toteutuisi paremmin, kun laatuerot eri alueiden välillä pienenisivät.

Vaikkei perusteluteksteistä yksiselitteisesti käy ilmi, mitä sellaista osaamista OiPsy-yksiköissä on, jonka ajatellaan olevan erityisen oleellista vaikeimpien huoltoriitojen kanssa, on yksi tärkeä tekijä todennäköisesti yksiköiden moniammatillisuus. Lisäksi THL:n työryhmä, joka laati ohjeistuksen olosuhdeselvittelyistä (Opas lapsenhuoltolain mukaisen hyvinvointialueen selvityksen laatimiseksi, THL, Ohjaus 7/2024, etenkin kohdissa 5.1 ja 5.5) nosti esille kehityopsykologisen asiantuntijuuden tarpeellisuuden olosuhdeselvitystä ja lapsen kuulemista tehdessä. Yksikköjen monialainen työryhmä voi joissain tilanteissa tuoda etua lapsen haastattelun suunnitteluun esimerkiksi lapsen erityisten tuentarpeiden huomioimisessa haastattelun aikana tai vaihtoehtoisten selitysten miettimisessä huoltoriidassa esitetyille väitteille. Kun perheoikeudellinen yksikkö kohtaa erityisen haastavan tapauksen, OiPsy-yksikön monialainen työryhmä voisi tarjota tukea ilman, että lapsi siirtyy OiPsy-yksikön asiakkaaksi. Käytännössä tämä konsultaatio voidaan toteuttaa joustavasti joko etäyhteydellä tai kasvokkain ja olisi linjassa sen kanssa, miten OiPsy-yksikkö tarjoaa asiantuntijuuttaan tueksi myös poliisille ja hoitotahoille. Olennaista on, että lapsi ja perhe eivät siirry uuden yksikön asiakkaiksi, vaan perheoikeudellinen yksikkö säilyttää vastuun prosessista. Näin myös dokumentointi pysyy selkeänä ja yhtenäisenä, eikä synny epäselvyyttä siitä, kuka vastaa mistäkin prosessin osasta.

Ehdotus lain muotoiluksi ja resurssien kohdentamiseksi

Ehdotamme, että lakiteksti muotoiltaisiin selkeästi niin, että OiPsy-yksiköiden ensisijainen tehtävä huoltoriitojen osalta on perheoikeudellisten yksiköiden konsultointi sekä osallistuminen niiden kouluttamiseen. Laissa voidaan mahdollistaa yksittäisen tapauksen ohjaus OiPsy-yksiköihin, mutta tämän tulisi olla ehdoton, perusteltu poikkeus, joka edellyttää perheoikeudellisen yksikön konsultaatiota OiPsy-yksikön kanssa sekä selkeää näyttöä siitä, että konsultaatio ei riitä. Painopisteen tulisi olla perheoikeudellisten yksiköiden osaamisen vahvistamisessa.

Resurssit tulisi kohdentaa perheoikeudellisten yksiköiden työnohjaukseen vaikeissa tapauksissa, konsultaatiomahdollisuuksien luomiseen yksiköiden välille sekä yhteisten toimintamallien kehittämiseen. Tämän mallin vaikuttavuutta tulisi seurata systemaattisesti eli tarkastella, miten osaamisen vahvistaminen vaikuttaa olosuhdeselvitysten laatuun.

Tehtävä 6:

On erittäin myönteistä, että yksiköiden tehtävä kouluttaa ja neuvoa lasten kanssa työskenteleviä ammattilaisia väkivallan tunnistamisesta ja siihen puuttumisesta on nyt kirjattu selkeästi lakiin. Yksiköt ovat jo nykyisin tehneet koulutus- ja konsultointityötä laajasti, ja sen virallinen tunnistaminen osaksi lakisääteisiä tehtäviä vahvistaa tämän työn jatkuvuutta ja resursointia.

Laadukkaiden ja yhdenmukaisten prosessien kannalta on ratkaisevan tärkeää, että mahdollisimman monilla lasten ja perheiden kanssa työskentelevillä ammattilaisilla on perustiedot väkivaltaepäilyihin

liittyvistä menettelyistä sekä tieto yksiköiden tarjoamista konsultaatiomahdollisuuksista. Tämä tukee varhaista puuttumista, vähentää päällekkäisiä toimenpiteitä ja varmistaa lapsen edun toteutumisen.

Koulutus- ja konsultaatiotehtävän kustannusvaikutusten arvioinnissa on huomioitava, että yksiköiden toiminta-alueet eroavat merkittävästi toisistaan yhteistyötahojen määrän suhteen. HUSin yksikön toiminta-alueella sijaitsee kahdeksan hyvinvointialuetta, joista jokaisella on omat sosiaali-, terveys- ja sivistystoimen organisaationsa. Koulutettavien ammattilaisten ja ylläpidettävien yhteistyörakenteiden määrä on siten huomattavasti suurempi kuin alueilla, joilla yksikkö toimii yhden tai muutaman hyvinvointialueen kanssa. Kustannusten jakautumisen tulisi perustua väestöpohjaan tai hyvinvointialueiden määrään, jotta resurssit kohdentuvat oikeudenmukaisesti todellisen työmäärän mukaan.

On myös huomioitava, että merkittävä osa koulutustyöstä on tähän asti toteutettu hankerahoituksella. Kun koulutus- ja konsultaatiotehtävä siirtyy lakisääteiseksi, tulee vastaava resursointi turvata pysyvästi osana yksiköiden perusrahoitusta ja sen tulee sisältää myös yksiköiden henkilökunnan oman kouluttautumisen.

3 § Moniammatillinen asiantuntijaryhmä

On tärkeää, että monialainen yhteistyö halutaan vakiinnuttaa osaksi lapsiin kohdistuvien rikosten selvittämistä. Lakiehdotuksessa 3§:ssä säädetään moniammatillisesta asiantuntijaryhmästä. Moniammatillinen asiantuntijaryhmä-termi on laajasti vakiintunut käyttöön viitattaessa Lastensuojelulain 14§:n mukaiseen asiantuntijaryhmään. Tämän vuoksi on riski, että nämä ryhmät sekoitetaan keskenään, minkä vuoksi ehdotamme, että tätä nimeä vielä täsmennetään.

Lastensuojelun osallistuminen asiantuntijaryhmään

Lakiehdotuksen perusteluissa todetaan, että moniammatillinen asiantuntijaryhmä koostuisi yksikön, esitutkintaviranomaisen, syyttäjän ja lastensuojelun edustajista. Ryhmän tapaamisten osallistujat päätettäisiin tapauskohtaisesti kunkin lapsen kohdalla sen perusteella, mihin hyvinvointialueeseen ja syyttäjäalueeseen lapsen kotikunta kuuluu. Moniammatillinen asiantuntijaryhmä arvioisi yhdessä, millaiset eri viranomaisten keinot olisivat tarpeen, jotta lapsen etu saataisiin turvattua mahdollisimman hyvin. Ymmärtääksemme pyrkimyksenä ei ole ollut säännellä tarkasti ryhmän kokoonpanoa, vaan pikemminkin mahdollistaa eri tahojen edustus. Nykyisessä muodossaan nämä perustelut ovat kuitenkin tulkittavassa siten, että lastensuojelun edustus ryhmässä olisi pakollinen.

Perusteluteksteissä todetaan, että olisi perusteltua, että lastensuojelua asiantuntijaryhmän tapaamisessa edustaisi juuri kyseisen lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä. Perheet voivat saada tukea lastensuojelun ohella myös Sosiaalihuoltolain mukaisista palveluista, mikä tulee huomioida lain muotoiluissa ja perusteluteksteissä. Tämän vuoksi lakiehdotukseen olisi syytä lisätä tarkennus siitä, kuka voi toimia hyvinvointialueen edustajana asiantuntijaryhmän tapaamisissa.

Hyvinvointialueilla tulee kuitenkin olla mahdollisuus itse päättää kulloisestakin edustajastaan, kuitenkin niin, että valinta tukee asiantuntijaryhmälle asetettujen tehtävien hoitamista.

Asiantuntijaryhmän kokoonpano määrittely tehtävän mukaan

Lakiehdotuksessa asiantuntijaryhmän tehtävänä korostuu haastavien tapausten moniammatillinen ja kokonaisvaltainen käsittely sekä sen arviointi, millä eri viranomaisten toimenpiteillä lapsen etu parhaiten toteutuisi. Kokemuksemme mukaan Lasta-seula-palavereita järjestetään nykyisin eri alueilla hyvin vaihtelevalla syklillä. Tämän vuoksi niissä ei ole juurikaan käsitelty vakavimpia tai akuuteimpia tilanteita, joissa korostuvat lapsen terveyden, turvallisuuden tai psyykkisen tuen tarpeen arviointi tai eri viranomaisten toimenpidevaihtoehtojen harkinta. Palavereissa on sen sijaan tarkasteltu tapauksia, joissa on epäselvyyttä esitutinnan tarkoituksenmukaisuudesta tai lapsen haastateltavuudesta. Tällöin esimerkiksi sosiaalihuollon edustus ei kokemuksemme perusteella ole ollut välttämätöntä. Mikäli asiantuntijaryhmän käsiteltäväksi halutaan jatkossa ohjata nykyistä enemmän kokonaisvaltaista tarkastelua vaativia tapauksia, voi tämä johtaa siihen, että ryhmä käsittelee tulevaisuudessa entistä harvemman tapauksen.

Tämän vuoksi lain perusteluissa tulisi nykyistä selkeämmin todeta, että asiantuntijaryhmän kokoonpano voi vaihdella käsiteltävän asian edellyttämän laajuuden tai asiantuntemuksen mukaan. Tämä mahdollistaisi myös sen, että tapaamiseen voitaisiin tarvittaessa kutsua esimerkiksi somatiikan asiantuntija hyvinvointialueen yksikön ulkopuolelta.

Asiantuntijaryhmässä käsiteltävien asioiden julkisuus

On hyvä, että lakiehdotuksessa säädetään moniammatillisen asiantuntijaryhmän oikeudesta käsitellä lasta koskevaa yhteenvedoa ja hyödyntää yhteenvedosta ilmeneviä tietoja omassa päätöksenteossaan. Perustelutekstien mukaan yhteenvedon saisi toimittaa moniammatillisen asiantuntijaryhmän osallistujille jo ennen kokousta, jotta kukin osallistuja ehtii tutustua yhteenvedoon. Perusteluteksteissä todetaan kuitenkin, että yksikön laatimassa yhteenvedossa on kyse esitutkintaa tai syyteharkintaa varten laaditusta asiakirjasta, joten esitutkintaviranomainen vastaa sen säilyttämisestä ja päättää sen julkisuudesta.

Mikäli yhteenvedosta ilmeneviä tietoja käytetään kuitenkin muun viranomaisen kuin poliisin päätöksenteossa, voidaan tämä tulkita nähdäksemme myös siten, että olennaisesti päätöksentekoon vaikuttavana asiakirjana yhteenvedon tulisi olla asianosaisjulkinen, mikä voi aiheuttaa ongelmatilanteita.

4 § Oikeus saada ja antaa tietoja

On myönteistä, että laajat tiedonsaantioikeudet säilyvät ehdotetuin tarkennuksin ja rajauksin. Yksiköiden mahdollisuus saada tarvittavat tiedot eri viranomaisilta ja palveluntuottajilta on välttämätöntä, jotta lapsiin kohdistuvien rikosepäilyjen selvittäminen voidaan toteuttaa lapsen edun mukaisesti ja viiveettä.

Tiedonsaantioikeuksien tosiasialliset edellytykset. On tärkeää varmistaa, että yksiköillä on myös tosiasialliset edellytykset hyödyntää näitä tiedonsaantioikeuksia käytännössä. Tietojen saannin tulee olla sujuvaa ja kattavaa kaikista yksikön alueen lapsista riippumatta siitä, missä asiakastietojärjestelmässä tiedot sijaitsevat. Nykyinen järjestelmäkenttä on pirstaleinen, ja tekniset tai hallinnolliset esteet voivat vaikeuttaa lakisääteisten tehtävien toteuttamista.

Tietojen saannin käytännön toteutuksen kannalta olisi harkittava mallia, jossa hyvinvointialueiden omat työntekijät toimisivat taustatietojen kokoajana. Tämä helpottaisi merkittävästi tietojen saantia esimerkiksi HUS-yhtymän alueella, jossa yhteistyöalueeseen kuuluu kahdeksan eri hyvinvointialuetta, joilla on omat asiakas- ja potilastietojärjestelmänsä ja käytäntönsä. Hyvinvointialueen työntekijä tuntee järjestelmät ja paikallisen palveluverkoston, ja hänellä on pääsy myös sellaiseen kontekstuaaliseen tietoon, joka ei näy asiakastietojärjestelmien kirjauksissa, mutta voi olla merkityksellistä lapsen kokonaistilanteen ymmärtämiseksi. Käytännössä tämä voitaisiin toteuttaa esimerkiksi sopimuksellisena yhteistyönä yksiköiden ja hyvinvointialueiden välillä.

Mikäli koordinaattorit eivät sijoitu hyvinvointialueille, on erityisen tärkeää varmistaa lain valmisteluasiakirjoissa ja toimeenpano-ohjeissa, että hyvinvointialueet järjestävät yksiköille sujuvan ja viiveettömän pääsyn kaikkiin tarvittaviin asiakastietoihin. Tämä edellyttää sekä teknisten ratkaisujen että selkeiden toimintamallien kehittämistä, jotta lakisääteinen tiedonsaantioikeus toteutuu kaikilla yhteistyöalueilla yhdenvertaisesti.

Tietojen luovuttaminen lapsen tuen järjestämiseksi

On erittäin myönteistä, että lakiehdotus laajentaa yksiköiden mahdollisuuksia luovuttaa tietoja lapsen edun turvaamiseksi. Ehdotettu muutos mahdollistaa jatkossa tietojen luovuttamisen laajemmin sekä terveydenhuoltoon että sosiaalihuoltoon silloin, kun se on välttämätöntä lapsen tarvitseman tuen ja palvelujen järjestämiseksi.

Ehdotettu muutos tukee tiedonkulun jatkuvuutta, ehkäisee tilanteita, joissa lapsen avun tarve jäisi huomioimatta, ja mahdollistaa aiempaa paremman moniammatillisen yhteistyön lapsen edun turvaamiseksi.

Mahdollisuus tutustua aiempiin asiakirjoihin tuomioistuinvaiheessa. Lakiehdotuksessa tiedonsaantioikeudet on sidottu tutkintavaiheeseen. Lapsen edun kannalta olisi kuitenkin perusteltua harkita, voisiko yksiköillä olla oikeus tutustua aiemmin laatimiinsa lausuntoihin ja muihin asiakirjoihin myös siinä vaiheessa, kun asia etenee tuomioistuinkäsittelyyn. Rikosasioiden käsittely tuomioistuimessa tapahtuu usein huomattavalla viiveellä tutkintavaiheen päättymisestä, ja tänä aikana tapauksen yksityiskohdat unohtuvat. Mikäli yksikön asiantuntijaa kuullaan todistajana, hänen mahdollisuutensa antaa luotettavaa ja täsmällistä todistelua heikkenee, jos hänellä ei ole mahdollisuutta kerrata aiemmin laadittuja asiakirjoja. Kyse ei olisi oikeudesta hankkia uusia tietoja, vaan ainoastaan mahdollisuudesta tutustua yksikön tai somaattiset tutkimukset suorittaneen ammattilaisen omiin, tutkintavaiheessa laadittuihin dokumentteihin ennen tuomioistuinkäsittelyä. Tämä tukisi lapsen edun toteutumista oikeusprosessissa ja varmistaisi, että asiantuntijan osaaminen on täysimääräisesti hyödynnettävissä myös tuomioistuinvaiheessa.

5 § Yksikön henkilöstöä sekä toimitiloja ja toimintavälineitä koskevat vaatimukset

Laki asettaa selkeät vaatimukset yksikön henkilöstölle, täydennyskoulutukselle sekä toimitiloille ja toimintavälineille, mikä tukee laadukasta työtä. Riittävän suuri ja monialainen asiantuntijatiimi on välttämätön, jotta yksiköt voivat hoitaa kaikki lakisääteiset tehtävät mukaan lukien lapsen kuulemiset, somaattiset tutkimukset, asiantuntijalausunnat, neuvonta ja koulutus. Toimitilat ja välineet tulee suunnitella tukemaan lapsilähtöistä työtä, ja digitaaliset asiakastietojärjestelmät sekä laadukkaat tulkkipalvelut on huomioitava osana toimintaedellytyksiä. Lisäksi on tärkeää, että henkilöstömäärä ja välineet vastaavat alueen väestöpohjaa ja työmäärää, jotta yksiköt voivat toteuttaa tehtävänsä yhdenvertaisesti ja laadukkaasti kaikilla alueilla.

6 § Työnohjaus

Ei lausuttavaa

7 § Järjestämisvastuu

HUS-YTA-alueella on Barnahus-hankkeen aikana pilotoitu mallia, jossa hyvinvointialueen työntekijä on toiminut ns. Lasta-koordinaattorina. Lasta- koordinaattoreiden palkkakustannukset on katettu Barnahus-hankkeen varoista. (STM:n päätös valtionavustuksesta sekä Sopimus avustuksen siirrosta). Kahdella hyvinvointialueella HUS-yhtymän ja hyvinvointialueen välille on lisäksi solmittu alihankintasopimus. Alihankintasopimuksen perusteella hyvinvointialueiden Lasta-koordinaattoreilla on yksikön työntekijöiden tapaan ollut voimassa olevan lain 4§ mukainen tietojensaantioikeus, mikä on mahdollistanut heille pääsyn myös terveystietoihin. Alihankintasopimuksen on mahdollistanut HUSin ja Etelä-Suomen aluehallintoviraston välillä jo aiemmin laadittu sopimus palvelujen tuottamisesta. Sopimuksen mukaan HUS voi järjestää palvelut tuottamalla tutkimukset itse tai se voi hankkia palvelut ostopalveluna, jolloin HUS tekee palveluntuottajan kanssa alihankintasopimuksen ja sopii menettelytavoista ja kustannusten korvaamisesta. Kokemukset toteutuneista piloteista ovat olleet poikkeuksetta myönteisiä niin hyvinvointialueen kuin poliisin näkökulmasta arvioituna.

Lakiehdotuksen säädöskohtaisissa perusteluissa todetaan, sote-järjestämislain 34 §:ssä tarkoitetun hyvinvointialueen ja HUS-yhtymän on järjestettävä ehdotetussa laissa tarkoitetun yksikön palvelut. Perusteluissa tuodaan esiin, ettei hyvinvointialue saa hankkia sopimukseen perustuen yksityiseltä palveluntuottajalta palveluja, joihin sisältyy julkisen vallan käyttöä.

Lain valmistelussa ja perusteluissa ei ole mielestämme huomioitu ja otettu kantaa riittävän selkeästi siihen, voisivatko hyvinvointialueet ja HUS-yhtymä sopimukseen perustuen hankkia Oipsy-yksikön tehtäväksi nimettyjä palveluja toiselta hyvinvointialueelta, jolloin kyse olisi kahden hyvinvointialueen välisestä sopimuksesta, eikä palvelujen ostaminen yksityiseltä palveluntuottajalta. Mielestämme olisi perusteltua, että yksikön tehtäväksi säädetty lasta koskevan yhteenvedon laatiminen olisi mahdollista sopimukseen perustuen myös hyvinvointialueen oman työntekijän toimesta vähintäänkin sosiaalitoimen tietojen osalta (kts. kommentit kohdassa 2§ Yksikö tehtävät). Tämä olisi mielestämme kustannusvaikutuksiltaan edullisin tapa, sillä se huomioisi myös hyvinvointialueiden kokoerot, mahdollistaen mm. osa-aikaiset työtehtävät.

8 § Sopimus ja kustannusten korvaaminen

Korvauspykälän rakenne on selkeä ja sen tarkoitus turvata yksiköiden toimintaedellytykset on kannatettava. On tärkeää varmistaa, että laskennallinen korvaus huomioi riittävästi eri alueiden väestöpohjien erityispiirteet, kuten lapsiväestön määrän ja kieli- ja kulttuuritaustan moninaisuuden.

Lisäksi korvausperusteissa tulisi huomioida selkeästi yksiköiden lakisääteinen työ, joka ei johda pyyntöihin kuulla lapsia, kuten viranomaisille annettava koulutus, neuvonta ja asiantuntijatuki. Näiden tehtävien osuus on olennainen osa yksiköiden kokonaisvastuuta ja niiden riittävä resursointi on välttämätöntä lain tarkoituksen toteutumiseksi.

Somaattisten tutkimusten korvausperusteet. Kuten edellä tehtävän 2 yhteydessä totesimme, somaattisten tutkimusten järjestäminen vaihtelee eri yliopistollisissa sairaaloissa: Tampereella ja Kuopiossa ne ovat osa OiPsy-yksikköä, kun taas Helsingissä, Turussa ja Oulussa ne tehdään saman sairaalan muissa yksiköissä. Näissä viimeksi mainituissa yksiköissä toimii vastuulääkäreiden muodostamat asiantuntijatiimit, jotka vastaavat paikallisten toimintatapojen kehittämisestä, tutkimusten asianmukaisesta suorittamisesta ja tutkimuksia tekevän henkilökunnan kouluttamisesta. On ensiarvoisen tärkeää, että lain valmisteluasiakirjoissa määritellään selkeästi myös heidän osuutensa lapsiin kohdistuvien rikosepäilyjen selvittämisessä sekä valtakunnallisesti, millaiset somaattiset tutkimukset kuuluvat lain piiriin ja ovat siten valtion varoista korvattavia.

Erityisesti tulee täsmentää, että seksuaaliväkivaltaepäilyihin liittyvät erityisosaamista edellyttävät somaattiset tutkimukset kuuluvat lain piiriin riippumatta siitä, tehdäänkö ne hallinnollisesti OiPsy-yksikön sisällä vai erillisessä yksikössä tiiviissä yhteistyössä OiPsy-yksikön kanssa. Vastaavasti tulee selkeyttää, mitkä pahoinpitelyepäilyihin liittyvät somaattiset tutkimukset edellyttävät yliopistosairaalan erityisosaamista ja kuuluvat siten lain piiriin, ja mitkä puolestaan ovat hyvinvointialueiden yleisen palvelutuotannon vastuulla.

Riippumatta organisatorisista ratkaisuista, korvausten laskentaperusteiden tulee olla yhdenvertaiset kaikilla yhteistyöalueilla. Tämä tarkoittaa, että somaattisiin tutkimuksiin käytetyt resurssit tulee

huomioida yhtäläisesti korvauslaskennassa riippumatta siitä, tehdäänkö somaattiset tutkimukset hallinnollisesti osana OiPsy-yksikköä vai toteutetaanko ne yhteistyössä muiden yksiköiden kanssa. Yhdenvertaiset korvausperusteet turvaavat sen, että kaikki organisointimallit ovat taloudellisesti kestäviä ja että lapsilla on yhdenvertainen pääsy laadukkaaseen somaattiseen tutkimukseen asuinpaikastaan riippumatta.

9 § Korvauksen maksaminen

Ei lausuttavaa

10 § Ohjaus, koulutus ja yhteistyö

THL:n koordinoiva rooli valtakunnallisen työn ja kehittämisen tukemisessa on tärkeä ja tervetullut. Koska tehtävään osoitettu resurssi on kuitenkin melko rajallinen, on olennaista varmistaa, että käytännön kenttätöiden ja yksiköiden vahva asiantuntijuus tulee systemaattisesti hyödynnetyksi myös jatkossa.

Ehdotamme, että THL:n työtä tukemaan perustettaisiin yksiköiden edustajista koostuva ohjausryhmä, joka kokoontuisi säännöllisesti tai tarvittaessa tukemaan valtakunnallista kehittämis- ja koordinaatiotyötä. Tämä mahdollistaisi tiedonkulun molempiin suuntiin, edistäisi yhtenäisiä käytäntöjä ja varmistaisi, että kehittämistyö perustuu vahvasti käytännön kokemukseen ja eri alueiden erityispiirteiden tuntemukseen.

Koordinaatiotehtävän menestyksekkäs hoitaminen edellyttää syvällistä perehtymistä oikeuspsykologiaan, lasten oikeuspsykiatrieseen ja oikeuslääketieteelliseen tutkimukseen. On tärkeää varmistaa, että THL:n tehtävään osoitetulla henkilöstöllä on riittävä substanssiosaaminen tai mahdollisuus sen hankkimiseen, jotta koordinaatiotyö voi aidosti tukea yksiköiden toimintaa ja kehittämistä.

Lisäksi haluamme korostaa tutkimusosaamisen merkitystä sekä yksiköissä että THL:ssä. Lasten OiPsy-yksiköt ovat erityisala, jonka kehittäminen edellyttää tutkimusnäyttöön perustuvaa otetta. Yksiköiden toimintakäytäntöjen tulisi perustua ajantasaiseen tutkimustietoon, ja vastaavasti käytännön työstä kertyvää tietoa tulisi voida hyödyntää tutkimuksessa. THL:n koordinoiva rooli voisi parhaimmillaan tukea myös tätä yhteyttä käytännön työn ja tutkimuksen välillä, edistäen näyttöön perustuvien menetelmien kehittämistä ja levittämistä valtakunnallisesti.

11 § Voimaantulo

Ei lausuttavaa

Esityksen vaikutusarviot

Ei lausuttavaa

Mahdolliset muut kommentitne esitysluonnoksesta

Yksikön dokumentaation säilyttäminen ja pääsy omiin asiakirjoihin

Lakiehdotuksen mukaan kaikki tutkimuksen aikana kertynyt materiaali, mukaan lukien yksikön laatimat lausunnot, haastattelutallenteet ja muu dokumentaatio, siirtyisi osaksi esitutkinta-aineistoa ja säilytettäisiin poliisin arkistossa. Yksikkö ei säilyttäisi omia kopioita näistä asiakirjoista. Tämä aiheuttaa merkittäviä haasteita yksiköiden toiminnan kehittämiseksi, tiedolla johtamiselle, laadunvarmistukselle ja oikeusturvalle.

Ensinnäkin ilman pääsyä omiin aiempiin lausuntoihinsa ja dokumentaatioonsa yksikön on vaikea kehittää toimintaansa ja varmistaa työn laatu. Työmenetelmien kehittäminen edellyttää mahdollisuutta tarkastella aiempia tapauksia, tunnistaa kehityskohteita ja seurata omaa ammattitaitoa. Toiseksi yksikön mahdollisuus vastata kanteluihin, muistutuksiin tai muihin jälkikäteen esitettyihin kysymyksiin heikkenee olennaisesti, jos yksiköllä ei ole pääsyä omaan dokumentaatioonsa, joka osoittaisi tehdyn työn perusteen ja kulun.

Ehdotamme, että lakiin tai sen perusteluihin lisättäisiin säännös, joka mahdollistaa yksikölle oikeuden säilyttää kopiot omista lausunnoistaan ja keskeisestä dokumentaatiostaan laadunvarmistusta, toiminnan kehittämistä, oikeusturvan toteutumista ja tieteellistä tutkimusta varten. Vaihtoehtoisesti voitaisiin säätää yksikön oikeudesta saada tarvittaessa pääsy poliisin säilyttämiin asiakirjoihin näitä tarkoituksia varten.

Oksanen Merja

HUS Kuntayhtymä - HUS lasten ja nuorten oikeuspsykologian yksikkö